Moresprudentie

Opgebouwd vanuit onderzoek bij iHub naar

Vrijheidsbeperkende maatregelen en morele stress

Mariette Matthijsse (iHub), Sophie de Valk (iHub), Dafne Smit (iHub), Susanne Höfte (Hogeschool Leiden), Daphne Daalhof (iHub en ExpEx), Marc Noom (UvA) en Chris Kuipers (iHub, Hogeschool Leiden en UvA) - 18 september 2026

ihub familiezorg

Inhoud

1. Aanleiding en methode **4**

Wat is moresprudentie? 4

Werkwijze 5

2. Opbouw moresprudentie binnen het onderzoek **6**

Cluster 1: autonomie vs. veiligheid 7

Cluster 2: autonomie vs. begrenzing 9

Cluster 3: veiligheid vs. ontwikkeling 9

Handelingskaders in wording 11

Bijlage **12**

1. Aanleiding en methode

De moresprudentie in dit document is opgebouwd binnen het onderzoeksproject naar besluitvorming rondom vrijheidsbeperkende maatregelen, moreel beraad en morele stress bij iHub[1]. Tijdens dit project zijn tussen september 2025 en mei 2026 dertien moreel beraden uitgevoerd binnen vier teams uit de residentiële jeugdhulp en het onderwijs-zorgdomein. De moreel beraden richtten zich op concrete praktijkdilemma's waarin waarden zoals autonomie, veiligheid, ontwikkeling, verantwoordelijkheid en relatiebehoud met elkaar botsten.

Wat is moresprudentie?

Moresprudentie is een werkwijze waarmee morele afwegingen uit de praktijk systematisch worden verzameld, geanalyseerd en benut ter ondersteuning van nieuwe morele vraagstukken. Het doel is professionals te helpen bij het maken van zorgvuldige keuzes in complexe situaties.

Het uitgangspunt van moresprudentie is dat morele dilemma's zich niet laten oplossen met standaardregels, terwijl het tegelijkertijd onwenselijk is vergelijkbare situaties telkens opnieuw vanaf nul te beoordelen. Door inzichten uit eerdere morele beraden vast te leggen, wordt zichtbaar welke waarden, belangen en argumenten een rol speelden bij eerdere keuzes. Hoewel morele dilemma's altijd contextgebonden zijn en uitkomsten daarom niet één-op-één kunnen worden overgenomen, kunnen eerdere afwegingen wel richting geven aan het denkproces. Moresprudentie is dus voorlopig, maar het is niet vrijblijvend. Je zegt ermee: 'wij gaan ervan uit dat je eerder opgedane inzichten meeneemt in je afweging' (Bout, 2023[2]).

Moresprudentie maakt het mogelijk te leren van de ervaringen van anderen en draagt bij aan collectieve morele oordeelsvorming. De opgebouwde inzichten hebben daarbij een dialogisch karakter: zij fungeren als gesprekspartner bij nieuwe dilemma's. Moresprudentie ondersteunt daarmee het ethische denkproces, zonder dit over te nemen, en stimuleert zorgvuldig en verantwoord handelen. De moresprudentie beschrijft niet wat in elke situatie moet worden gedaan. Zij maakt zichtbaar hoe professionals in eerdere vergelijkbare situaties tot een moreel afgewogen keuze zijn gekomen. De verzamelde inzichten functioneren als een collectief geheugen dat professionals ondersteunt bij toekomstige morele afwegingen, zonder het professionele oordeel over te nemen.
Bout (2023) onderscheidt drie orden moresprudentie:

1. Een verslag van een moreel beraad is onderdeel van de *eerste orde* van moresprudentie. Binnen iHub doen we dat volgens een vast format, waarin onder meer de situatie, het dilemma, betrokken perspectieven, waarden en normen, handelingsalternatieven, de individuele afwegingen en de uiteindelijke uitkomst of eerste vervolgstap zijn vastgelegd.
2. Een analyse van verslagen van meerdere gesprekken leidt tot *tweede orde* moresprudentie. Door de verslagen naast elkaar te leggen, worden patronen zichtbaar, waardoor een beeld ontstaat van welke argumenten binnen een

[1] Onderzoeksrapportage te vinden op www.ihub.nl
[2] Bout, H.J. (2023). Moresprudentie en het leren van organisaties over morele vraagstukken. ISBN 978-90 8980-162-3 https://doi.org/10.48544/4010cfcc-7dd3-42bc-b918-366b09854934

organisatie worden gebruikt, welke morele vragen moeilijk zijn en waarom ze dat zijn.

3. Bij de *derde orde* moresprudentie worden wetenschappelijke inzichten uit de filosofie en ethiek betrokken om tot een moreel kader voor een organisatie te komen.

Werkwijze

Binnen dit onderzoeksproject is voor ieder moreel beraad een verslag opgesteld volgens het iHub format. Deze verslagen zijn vervolgens systematisch geordend en geanalyseerd. Terugkerende dilemma's en spanningen zijn geclusterd in thema's, waarna patronen in argumentatie en besluitvorming zijn beschreven (tweede orde). Op basis hiervan zijn overkoepelende principes en handelingslijnen in wording geformuleerd.

2. Opbouw moresprudentie binnen het onderzoek

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de verslagen van de morele beraden zijn gebruikt om moresprudentie op te bouwen. Daarbij zijn verschillende stappen te onderscheiden. Zoals eerder beschreven vormt een individueel verslag van een moreel beraad de eerste orde van moresprudentie. Wanneer meerdere verslagen met elkaar worden vergeleken, ontstaat de tweede orde van moresprudentie.

Binnen dit onderzoek zijn dertien verslagen van morele beraden geanalyseerd. Een eerste stap was het ordenen van deze verslagen op basis van de waarden die in de dilemma's met elkaar botsten. Uit deze analyse kwamen drie clusters naar voren, waarin telkens vergelijkbare waardenspanningen centraal stonden: autonomie vs, veiligheid; autonomie vs. begrenzing; veiligheid vs. ontwikkeling. Vervolgens zijn deze clusters afzonderlijk geanalyseerd. Daarbij is onderzocht welke waarden in de afwegingen van deelnemers een belangrijke rol speelden, of sprake was van een leidende waarde en op welke wijze deze van invloed was op de uiteindelijke uitkomst van het beraad.
De bevindingen uit deze analyses zijn samengevat in moresprudentie-inzichten en verwerkt tot moresprudentie. De uiteindelijke moresprudentie is beschreven in korte teksten, waarin de belangrijkste morele afwegingen, moresprudentie-inzichten en rode draden uit de beraden zijn weergegeven. Deze zijn terug te vinden onder het kopje *Moresprudentie: rode draden*.

In Tabel, 1 zie bijlage, zijn per moreel beraad enkele relevante kenmerken weergegeven. Op basis van het type dilemma en de doorslaggevende waarden zijn de verschillende clusters samengesteld. Tabel 2. *Clusters op basis van de moreel beraden*, geeft deze clustering schematisch weer. Cluster 1 omvat vijf morele beraden waarin de spanning tussen veiligheid en autonomie centraal stond. Cluster 2 (autonomie versus begrenzing) en cluster 3 (veiligheid versus ontwikkeling) bevatten ieder twee morele beraden.

Tabel 2. *Clusters op basis van de moreel beraden*

Cluster	Moreel beraden	Typische situaties	Rode draad
Cluster 1: autonomie vs. veiligheid	Moreel beraad 001, 003, 004, 010, 011	- Voordeur afsluiten of vrijheid geven? - Ingrijpen voor veiligheid of ruimte geven om te leren? - Vastpakken of laten gaan? - Regels handhaven of maatwerk bieden? - Kamer controleren of privacy respecteren?	Veiligheid weegt het zwaarst, autonomie zoveel mogelijk behouden. Maatwerk: bescherming waar nodig, ruimte voor ontwikkeling waar mogelijk.
Cluster 2: autonomie vs. begrenzing	Moreel beraad 002, 006	- Telefoongebruik toestaan of beperken? -Geld wel of niet in eigen beheer?	Autonomie zoveel mogelijk behouden en grenzen stellen wanneer de veilgheid, gezondheid of ontwikkeling in het gedrag komt: "begeleide autonomie'.
Cluster 3: veiligheid vs. ontwikkeling	Moreel beraad 008, 009	- Wel of niet deelnemen aan de les na blowen in de pauze? Uit de les sturen vanwege heftig taalgebruik?	Perspectief bieden, zicht houden, in contact blijven en maatwerk leveren, ook wanneer gedrag grenzen overschrijdt.

Cluster 1: autonomie vs. veiligheid

In alle vijf moreel beraden binnen cluster 1 komt veiligheid terug als de waarde die uiteindelijk de meeste deelnemers niet willen loslaten:

- Veiligheid van de jongere zelf.
- Veiligheid van andere jongeren.
- Veiligheid van medewerkers.
- Veiligheid van de omgeving.

Zelfs wanneer deelnemers kiezen voor meer autonomie, gebeurt dit vrijwel altijd onder voorwaarden van toezicht, nabijheid, maatwerk of aanvullende veiligheidsmaatregelen.

De deelnemers zien bescherming niet als doel op zichzelf. Bescherming moet bijdragen aan ontwikkeling, herstel, behandeling of leren. Terugkerende uitspraken zijn:

- "Kinderen een passend leerproces kunnen geven."
- "(naam locatie) is een leerplek."
- "Herstel veerkracht."
- "Ontwikkelen van vaardigheden."

- "Zelfredzaamheid vergroten."

In meerdere situaties komt naar voren dat het gedrag van één jongere invloed heeft op de veiligheid van groepsleden en medewerkers. De vraag daarbij is: Hoeveel risico mogen groepsleden en medewerkers lopen vanwege de autonomie van één jongere?
Vooral bij:

- weglopen;
- agressie;
- onbevoegde bezoekers;
- vervuilde kamers.

Wanneer de verslagen van de moreel beraden binnen dit cluster naast elkaar worden gelegd is er een aantal botsende waarden dat meerdere keren voorkomt:

Tabel 3. *Botsende waarden cluster 1*

Waarde 1	Waarde 2
Autonomie	Veiligheid
Vrijheid	Bescherming
Privacy	Welzijn
Regie van de jongere	Verantwoordelijkheid van de professional
Eigen leerproces	Voorkomen van ernstige schade

De deelnemers zoeken daarbij meestal naar een middenweg waarbij beide waarden zoveel mogelijk behouden blijven.

In de verslagen is te zien dat deelnemers niet kiezen voor volledige autonomie óf volledige beheersing. Terugkerende handelingsrichtingen zijn:

- autonomie bieden waar mogelijk;
- veiligheid organiseren waar nodig;
- nabij blijven;
- in gesprek blijven;
- individuele afspraken maken;
- maatwerk toepassen;
- verantwoordelijkheid delen met jongeren, ouders en professionals;
- alternatieven inzetten vóór vrijheidsbeperking noodzakelijk wordt;
- duidelijkheid en voorspelbaarheid bieden;
- zoeken naar de minst ingrijpende maatregel die voldoende veiligheid biedt.

Rode draad cluster 1 - autonomie vs. veiligheid

In deze vijf moreel beraden blijkt veiligheid de zwaarst wegende waarde, maar niet als zelfstandige waarde. Veiligheid wordt steeds verbonden aan bescherming, ontwikkeling, herstel en verantwoordelijkheid. De deelnemers erkennen het belang van autonomie, vrijheid en eigen regie, maar vinden dat deze niet los kunnen worden gezien van de veiligheid van de jongere, groepsgenoten en medewerkers. Daarom kiezen zij meestal niet voor beheersing of vrijheid alleen, maar voor maatwerk, nabijheid, dialoog en individuele afspraken. De rode draad is dat professionals blijven zoeken naar de minst ingrijpende manier om veiligheid te waarborgen, waarbij zoveel mogelijk autonomie behouden blijft en ruimte blijft voor leren, herstel en ontwikkeling.

Cluster 2: autonomie vs. begrenzing

In beide beraden wordt afgewogen:

- zelf bepalen versus beschermen;
- autonomie versus verantwoordelijkheid;
- vertrouwen geven versus begrenzen;
- leren door ervaring versus voorkomen van schade;
- vrijheid versus veiligheid.

De spanning bij het beraad over geld beheren zit tussen het recht van de jongere op het beheren van zijn eigen geld en de zorg dat hij het geld gebruikt voor drugs, verkeerde contacten of andere risicovolle keuzes. Bij het beraad over telefoongebruik zit de spanning in de wens van de jongere om zelf te bepalen hoe hij zijn telefoon gebruikt en de verantwoordelijkheid van opvoeders om grenzen te stellen wanneer dit ten koste gaat van slaap, schoolgang en welzijn.

De deelnemers verwerpen in beide gevallen een uiterste keuze. Er wordt niet gekozen voor volledige autonomie en ook niet voor volledige bescherming of overname van regie.
In beide situaties kiezen de deelnemers voor een vorm van 'begeleide autonomie'. De jongere krijgt ruimte om te leren en verantwoordelijkheid te nemen, maar binnen duidelijke kaders en met ondersteuning van volwassenen. Kenmerkend zijn:

- een plan maken;
- openheid en eerlijkheid;
- samen beslissen;
- begeleiden en oefenen;
- afspraken maken en evalueren;
- verantwoordelijkheid stapsgewijs vergroten;
- veiligheid bewaken.

Rode draad cluster 2 - autonomie vs. begrenzing

De twee beraden laten zien dat autonomie als belangrijke waarde wordt gezien. Er wordt echter niet gekozen voor enkel autonomie. In beide beraden wordt de waarde bescherming meegewogen. Wanneer de veiligheid, gezondheid of ontwikkeling van een jongere in het gedrang komt kiezen deelnemers voor een tussenweg waarbij jongeren ruimte krijgen om te oefenen, te leren en verantwoordelijkheid te nemen, terwijl professionals duidelijke kaders bieden en verantwoordelijkheid blijven dragen voor een veilige ontwikkeling.

Cluster 3: veiligheid vs. ontwikkeling

In beide beraden wordt steeds een vergelijkbare spanning ervaren:

- veiligheid versus ontwikkeling;
- begrenzen versus perspectief bieden;
- corrigeren versus verbinden;
- een duidelijke norm stellen versus onderwijstijd behouden;
- reageren op het gedrag versus kijken achter het gedrag.

De vraag die terugkwam in beide moreel beraden is hoe professionals ongewenst gedrag kunnen begrenzen zonder de leerling uit het leerproces en het contact met school te halen. Deelnemers willen schelden niet accepteren, maar vinden het ook onwenselijk dat een leerling onderwijstijd verliest en verder verwijderd raakt van school en ontwikkeling.

In beide situaties kiezen deelnemers vooral voor:

- de leerling op school houden;
- een alternatief programma aanbieden;
- in contact blijven;
- achter het gedrag kijken;
- maatwerk toepassen;
- de leerling later aanspreken op het gedrag;
- ouders betrekken;
- werken aan respect, ontwikkeling en toekomstperspectief.

Bij drugsgebruik wordt gekozen voor een alternatief programma, eventueel gekoppeld aan een coach of ervaringsdeskundige. Bij schelden wordt gekozen voor gesprek, begeleiding, belonen, afspraken maken en per situatie bekijken wat nodig is.

Rode draad cluster 3 - veiligheid vs. ontwikkeling

De twee beraden laten zien dat deelnemers veiligheid en respect belangrijk vinden, maar dat ontwikkeling, perspectief en verbinding met school uiteindelijk richtinggevend zijn voor het handelen. Wanneer veiligheid en ontwikkeling botsen, kiezen zij ervoor de jongere op school te houden, zicht te houden op wat er speelt, achter het gedrag te kijken en met maatwerk te werken aan ontwikkeling, gedrag en toekomstperspectief.

Handelingskaders in wording

De beschreven moresprudentie maakt zichtbaar welke waarden, argumenten en afwegingen in verschillende morele beraden steeds terugkeren. Door deze patronen over meerdere casussen heen te analyseren, ontstaan richtinggevende handelingskaders voor de praktijk. Deze handelingskaders zijn geen regels of protocollen en vervangen het professionele oordeel niet. Zij bieden houvast bij vergelijkbare dilemma's door zichtbaar te maken welke afwegingen professionals eerder hebben gemaakt en welke morele uitgangspunten daarbij behulpzaam bleken. De handelingskaders vormen daarmee een vertaling van de opgedane inzichten naar de dagelijkse praktijk. Gezien het nog beperkte aantal moreel beraden per cluster bevinden deze handelingskaders zich nog in de ontwikkelingsfase. Ze zijn hier opgenomen ten behoeve van de beeldvorming en niet gekoppeld aan de eerder genoemde clusters.

1. Veiligheid mag leidend zijn, maar nooit zonder maatwerk
In meerdere moreel beraden werd uiteindelijk gekozen voor veiligheid boven autonomie, bijvoorbeeld bij weglopen, fysieke onrust, deurbeleid of kamercontroles. Tegelijkertijd werd steeds gezocht naar manieren om autonomie zoveel mogelijk te behouden.
Voor de praktijk: als ingrijpen nodig is, zoek dan bewust naar wat de jongere nog wel zelf kan bepalen. Dat voorkomt dat veiligheid automatisch leidt tot onnodige beperking van autonomie.

2. Relatie werkt vaak beter dan vrijheidsbeperking
Bij vraagstukken rondom schelden, middelengebruik of ander grensoverschrijdend gedrag zien we dat nabij blijven en het gesprek aangaan vaker als wenselijke handelingsrichting naar voren komt dan uitsluiten of straffen.
Voor de praktijk: wanneer er geen direct veiligheidsrisico is, lijkt investeren in de relatie beter aan te sluiten bij de ontwikkeling van een jongere dan de inzet van vrijheidsbeperkende maatregelen

3. Maatwerk vóór escalatie, structuur tijdens escalatie
In verschillende moreel beraden komt naar voren dat professionals ruimte zoeken om af te wijken van regels wanneer dit helpt om escalatie te voorkomen. Zodra een situatie escaleert, wordt juist behoefte gezien aan duidelijkheid, voorspelbaarheid en eenduidigheid.
Voor de praktijk: wees flexibel zolang dat bijdraagt aan contact en ontwikkeling, maar zorg dat er bij escalatie geen onduidelijkheid bestaat over grenzen en afspraken.

4. Nabijheid is een beschermende factor
In meerdere moreel beraden werd gekozen om naast een jongere te blijven staan, ook als het gedrag zorgen opriep. Bijvoorbeeld door een jongere op school te houden ondanks middelengebruik of door nabij te blijven wanneer een jongere wil weglopen.
Voor de praktijk: de vraag "hoe kunnen wij nabij blijven?" lijkt vaak productiever dan de vraag "hoe kunnen wij een grens trekken?".

5. De professional is onderdeel van het dilemma
Een ander inzicht uit de dertien moreel beraden is dat niet alleen de jongere, maar ook de professional geraakt kan worden door het dilemma. Bij langdurige belasting, onveiligheidsgevoelens of morele spanning werd zelfzorg als doorslaggevende waarde benoemd.
Voor de praktijk: goede zorg vraagt ook aandacht voor de draagkracht van medewerkers. Het bespreekbaar maken van morele belasting is geen teken van zwakte, maar een voorwaarde voor het bieden van duurzame zorg.

Bijlage

Tabel 1 - Deze tabel biedt een overzicht van de dertien geanalyseerde casussen. Per casus is weergegeven welk moreel dilemma centraal stond, welke waarde in de afweging doorslaggevend bleek, welk handelingsbesluit werd genomen en welk breder inzicht ontstond.

Casus	Type dilemma	Doorslaggevende waarde	Besluit	Moresprudentie-inzicht
Open deurenbeleid op een hybride groep 1	Autonomie vs. veiligheid	Veiligheid	Maatwerk door een combinatie van een nachtelijk slot, toezicht en alarm.	Veiligheid kan in kwetsbare situaties zwaarder wegen dan autonomie, mits wordt gewerkt met proportioneel maatwerk.
Grenzen stellen aan telefoongebruik	Autonomie vs. begrenzing	Ontwikkeling	Werken met een plan van aanpak, routines, psycho-educatie, alternatieven voor telefoongebruik en stapsgewijze opbouw van verantwoordelijkheid.	Autonomie wordt bevorderd door samen grenzen af te spreken en verantwoordelijkheid geleidelijk op te bouwen.
Open deurenbeleid op een hybride groep 2	Autonomie vs. veiligheid	Veiligheid	Niet fysiek tegenhouden, maar werken met nabijheid, gezamenlijke afspraken en de-escalerende interventies.	Verbinding en relationele nabijheid bieden vaak een beter alternatief dan fysieke begrenzing.
Weglopen van gesloten groep	Beheersing vs. autonomie	Veiligheid	Een combinatie van ingrijpen en perspectief bieden.	Fysiek ingrijpen kan gerechtvaardigd zijn wanneer sprake is van hoge veiligheidsrisico's.
Afwijken van bejegening	Structuur vs. maatwerk	Voorspelbaarheid	Afwijken van een vaste aanpak vóórdat escalatie ontstaat.	Consistent handelen blijft belangrijk, maar maatwerk kan nodig zijn om escalatie te voorkomen.
Geld van jongere beheren	Autonomie vs. bescherming	Verantwoordelijkheid voor bescherming van de jongere	Regie bij de voogd beleggen, met begeleiding, monitoring en betrokkenheid van de jongere bij besluitvorming.	Wanneer bescherming en autonomie botsen, is een tussenweg met gedeelde besluitvorming en stapsgewijze verantwoordelijkheid vaak het meest verdedigbaar.
Behandeling stoppen versus doorgaan	Doorgaan vs. stoppen	Veiligheid en ontwikkeling	Zoeken naar een passender aanbod waarbij ondersteuning zoveel mogelijk doorloopt tijdens de overgang.	Beëindiging van zorg vraagt om zorgvuldige borging van veiligheid, ontwikkelingskansen en continuïteit van zorg.
Drugsgebruik op een onderwijs-zorgsetting	Veiligheid vs. ontwikkeling	Perspectief	Binnen de onderwijssetting houden.	Nabij blijven ondersteunt perspectief en ontwikkeling.
Grof taalgebruik op een onderwijs-zorgsetting	Veiligheid vs. ontwikkeling	Ontwikkeling	Op school houden en het gesprek aangaan.	Een werkrelatie en dialoog zijn vaak effectiever dan straf of uitsluiting.
Ongewenste vriend binnenlaten bij begeleid wonen	Autonomie vs. veiligheid	Veiligheid	Maatwerk in plaats van een generieke regel.	Veiligheid vraagt om een individuele afweging binnen de specifieke context van de jongere.
De vervuilde kamer	Autonomie vs. brandveiligheid	Veiligheid	Samen opruimen of een passend alternatief zoeken.	Ook wanneer wordt ingegrepen blijft behoud van rest-autonomie een belangrijk uitgangspunt.
Middelengebruik op de groep	Zelfzorg vs. professionele plicht	Zelfzorg	Eerst aandacht voor zelfzorg, vervolgens teamafstemming en ondersteuning organiseren.	Duurzame zorg voor jongeren vraagt ook om zorg voor de professional.
Naar huis of naar een open groep	Thuisplaatsing vs. verblijf in een open groep	Veiligheid	Terugkeer naar huis met intensieve ambulante begeleiding.	Een gefaseerde terugkeer met intensieve ondersteuning kan het meest verantwoorde alternatief zijn.